

Tomaszewski, Jerzy

„Dějiny bankovníctví v českých zemích”, František Vencovský, Zdeněk Jindra, Jiří Novotný, Karel Půlpan, Petr Dvořák [et al.], Praha 1999 : [recenzja]

Przeгляд Historyczny 91/4, 589-591

2000

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

R E C E N Z J E

František Vencovský, Zdeněk Jindra, Jiří Novotný, Karel Půlpán, Petr Dvořák a kolektiv, *Dějiny bankovnictví v českých zemích*, Bankovní Institut A.S., Praha 1999, s. 594.

Czytałem to dzieło z uznaniem dla autorów i z pewną zazdrością, gdyż nie dostrzegam szans, by analogiczna publikacja (choćby nawet nie tak obszerna i starannie opublikowana) ukazała się w Polsce. Jej opracowanie oraz wydanie — w dużym formacie i z licznymi ilustracjami — było możliwe dzięki subwencji Stowarzyszenia Banków (Bankovní asociace) w Pradze. Nie wiem, czy u nas — po przedwczesnej śmierci prezesa Związku Banków Mariana Krzaka — pozostało wielu prezesów i dyrektorów banków, którzy czytają coś więcej poza cedułą giełdową i rocznymi sprawozdaniami finansowymi; no, może niektórzy sięgają również do sprawozdań kwartalnych. Nie wiem także, czy pozostało dostatecznie wielu praktykujących historyków gospodarczych, zorientowanych w problematyce banków i pieniądza.

Książka ta jest dziełem zbiorowym; oprócz głównych współautorów wymienionych na karcie tytułowej (redaktorem całości był František Vencovský) wzięli w nim udział: Jaroslav Čechura, Josef Faltus (zmarły w 1999 r. znakomity historyk gospodarczy z Bratysławy), Jan Hájek, Drahomír Jančík, Tomáš Kalina, Antonín Kostlán, Eduard Kubů, Vlastislav Laciná, Martin Mandel, Petr Musílek, Jaroslav Pátek, Stanislava Půlpánová, Zbyněk Reveda, Kateřina Smutná, Jiří Šouša, Jaroslav Šůla, Jitka Veselá, Zdeněk Veselý. Tak liczny zespół był nieunikniony ze względu na zakres chronologiczny (od początków pieniądza na ziemiach czeskich w X w. do 1997 r.) oraz tematyczny, jakkolwiek łatwo dostrzec pewne ujemne tego skutki w postaci zróżnicowania formy wykładu (zwłaszcza jest to widoczne w niektórych fragmentach części dotyczących okresu po 1945 r.) oraz powtórzeń (np. s. 24–25 oraz 39–40), choć te ostatnie były zapewne w niektórych przypadkach nieuniknione. Nie są to wprawdzie kwestie najważniejsze i nie one decydują o wartości dzieła, lecz uprzedzić należy czytelnika nie znającego bliżej problematyki ekonomicznej, iż napotkać może fragmenty, których nie zdoła zrozumieć. Dostrzegam nawet pewną prawidłowość. Wykład problematyki do XIX w. włącznie cechuje wyraźna troska o jasność i przystępność, przy czym niektóre terminy są wyjaśniane w przypisach. Forma kolejnych rozdziałów dotyczących XX w. staje się coraz trudniejsza, brakuje wyjaśnień terminologii, a rekord pod tym względem bije niewielki fragment (s. 477–485) dotyczący problemów obiegu pieniądza i kredytu w latach 1990–1992. Dla pełnego zrozumienia tych podrozdziałów niezbędna jest nie tylko podstawowa znajomość metod analizy statystycznej, lecz także specyficznej czeskiej terminologii. Szkoda, że redaktor książki nie zwrócił na to uwagi.

Całość książki dzieli się na pięć zasadniczych działów chronologicznych, obejmujących okresy: do 1800 r. (z wewnętrzną cezurą początku XVI w.), od 1800 do 1918 r. (z wewnętrznymi cezurami 1850, 1870, 1890 i 1914), 1918–1945 r. (z rzeczowym układem sześciu rozdziałów, wewnątrz których zastosowano dodatkowe cezury z podkreśleniem zmian po 1939 r.), 1945–1989 r. (jako cezury w drugim rozdziale tej części wprowadzono lata 1948, 1958 i 1970) oraz przemiany po 1989 r. (wewnętrzną cezurą jest 1993 r.). Układ taki, jak zaznaczają autorzy, odbiega pod pewnymi względami od cezur stosowanych przy analizie historii politycznej, lecz jest uzasadniony niektórymi specyficznymi cechami przemian bankowości czeskiej.

Ambicją autorów było nie tylko przedstawienie dziejów czeskiej bankowości, lecz także ukazanie ich w ścisłym związku z historią gospodarczą kraju, w tym zwłaszcza ewolucją stosunków finansowych. Struktura wykładu w kolejnych częściach ewentualnie rozdziałach jest zbliżona. Autorzy rozpoczynają od ukazania w ogół-

nych zarysach najważniejszych tendencji rozwoju gospodarczego (warto zauważyć, iż niejednokrotnie podejmują dyskusję z ujęciami dominującymi w dotychczasowej historiografii), następnie zaś przechodzą do bardziej szczegółowej analizy przemian systemów pieniężnych, a na tym tle omawiają rozwój działalności właściwej bankom. W pierwszej części książki jest to pojawienie się kredytu i ewolucja operacji pieniężnych, następnie zaś dzieje domów bankowych i powstawanie banków emisyjnych, w części dotyczącej XIX w. — rozwój systemu bankowego i proces różnicowania się jego składników, zaś w następnych częściach dochodzą do tego zarysy dziejów wszystkich ważniejszych banków działających na ziemiach czeskich. Interesującym oraz istotnym zagadnieniem, zwłaszcza w XIX w. i w okresie do 1945 r., jest ukazanie rywalizacji między czeskimi a niemieckimi instytucjami finansowymi, a także zjawiska przeciwnego — współpracy niektórych środowisk niemieckich i czeskich na polu bankowości. Szkoda jednak, że nazbyt marginesowo potraktowano specyficzne problemy związane z istnieniem wspólnoty państwowej ziem czeskich ze Słowacją w latach 1918–1939 i 1945–1991.

Zwraca także uwagę problematyka powiązań banków z partiami politycznymi w latach międzywojennych (s. 199–203), istotna dla zrozumienia niektórych zjawisk politycznych tego okresu. Nie mniej interesujące jest ukazanie stosunku administracji państwowej do banków czeskich podczas pierwszej wojny światowej (s. 202–205). Autorzy konstruują wykład w taki sposób, by czytelnik odniósł wrażenie bezzasadnej dyskryminacji czeskich instytucji gospodarczych. Jednakże towarzyszący temu opis sympatii części (co najmniej) kierowników najważniejszych banków dla państw Ententy, a co więcej – dostarczania informacji o charakterze wywiadu gospodarczego i wojskowego dla Czesosłowackiego Komitetu Narodowego w Paryżu prowadzi do wniosków odmiennych. Trudno było przecież oczekiwać, by organy państwowe Austro-Węgier tolerowały działania skierowane przeciw interesom monarchii, na dodatek podczas wojny. Czytelnik polski natomiast dojść może do wniosku, że silniejsza pozycja Tomasza Masaryka niż Romana Dmowskiego w Paryżu w latach 1918 i 1919 wynikać mogła m.in. z doceniania usług, które czeskie instytucje finansowe oddały aliantom podczas działań wojennych. Polskie instytucje gospodarcze, w tym zwłaszcza banki w zaborach austriackim i pruskim nie miały możliwości takiej współpracy, nawet gdyby ich kierownictwa były do niej skłonne.

W części dotyczącej dziejów po 1945 r. zauważyć warto interesującą analizę pozycji banków w scentralizowanym systemie gospodarczym ukształtowanym w latach 1953–1957. Autorzy dowodzą, że system ten był wewnętrznie spójny i zapewniał gospodarność (czy jednak rzeczywiście?, na s. 381 czytamy o „bijącej w oczy niegospodarności”), choć stał na przeszkodzie przedsiębiorczości.

Zgrzytem w rzeczowym i konkretnym wykładzie oraz analizie problematyki gospodarczej jest dla mnie określenie „eleganckie bankructwo państwowe” (s. 385) (termin ten jest powtórzony parokrotnie) dla reformy pieniężnej 1953 r. Ma ono charakter jedynie hasła bez treści czy też epitetu politycznego i pozbawione jest argumentacji. We fragmencie (s. 396–397), gdzie mowa konkretnie o tej reformie (rzeczywiście dotkliwej społecznie), nie znajdujemy ani tego terminu, ani uzasadnienia dla jego poprzedniego stosowania. Sprawia to wrażenie, że autorzy odpowiednich rozdziałów zajmują bardzo odmienne stanowiska.

Najtrudniej jest zawsze formułować wnioski i generalne sądy dotyczące czasów najnowszych, a co więcej badaczowi grozi największe ryzyko, że jego opinie — formułowane bez wystarczającej perspektywy chronologicznej — okażą się mylne. Nawet z tymi zastrzeżeniami uznać należy ostatni rozdział książki za udany merytorycznie. Mam jednak wrażenie, iż tzw. kuponowa prywatyzacja została oceniona nazbyt pozytywnie, przynajmniej w świetle ewolucji gospodarki czeskiej w ostatnim roku. Także niektóre zjawiska w bankowości nie skłaniają do optymizmu.

Integralną częścią wykładu są w tej książce liczne ilustracje, przeważnie czarno-białe, oprócz kolorowej wkładki zawierającej fotografie 49 budynków oraz rozmaitych papierów wartościowych i dokumentów (zbędne wydaje się jednak powtórzenie 11 ilustracji, które są także w wersji czarno-białej). Czytelnik może się zapoznać z wyglądem dokumentów z różnych epok, pieniędzmi papierowymi i innymi papierami wartościowymi (szczególnie ciekawe są w tym przypadku ilustracje barwne), budynkami banków, portretami wybitnych postaci. W paru przypadkach skłonny byłbym dyskutować o doborze ilustracji, ale niezależnie od tych — nielicznych — wątpliwości uważam, że ten element książki dobrze pełni swą rolę uzupełnienia tekstu.

Wspomnieć także należy o dość obszernym streszczeniu w języku angielskim oraz o bibliografii. Każda z pięciu części zaopatrzona jest w wykaz wykorzystanych źródeł archiwalnych i publikacji, który może być cenną pomocą dla zainteresowanych czytelników. Niektóre pozycje wskazane zostały także w przypisach, lecz są one zamieszczane niekonsekwentnie i nieraz dość przypadkowo (najbardziej starannie w części pierwszej). Pożyteczna jest chronologia wydarzeń, która ułatwia orientację w bogatym materiale faktograficznym książki. Są również indeksy: przedmiotowy i nazwisk; ten ostatni jednak sporządzony niezbyt starannie.

Pomimo rozmaitych zastrzeżeń nie ulega wątpliwości, że otrzymaliśmy dzieło bardzo wartościowe, o istotnym znaczeniu dla poznania dziejów gospodarczych ziem czeskich oraz niektórych aspektów historii politycznej. Dla polskich historyków książka ta może mieć wartość choćby jako podstawa do porównań z rozwojem ziem polskich, gdyż pozwala dostrzec zarówno istotne różnice, jak też niektóre podobieństwa.

Jerzy Tomaszewski
Uniwersytet Warszawski
Instytut Historyczny

Hubertus Lutterbach, *Sexualität im Mittelalter. Eine Kulturstudie anhand von Bußbüchern des 6. bis 12. Jahrhunderts*, „Beihefte zum Archiv für Kulturgeschichte”, Heft 43, Böhlau Verlag, Köln 1999, s. X, 302.

Studia nad wczesnośredniowiecznymi księgami pokutnymi należą do „klasyki” historiografii seksualności średniowiecznej. Tematyki tej dotyczyła m.in. pionierska rozprawa Petera Browe „Beiträge zur Sexualethik des Mittelalters”, opublikowana w roku 1932. W roku 1979 Linda Margaret Spear przedstawiła dysertację „The Treatment of Sexual Sin in the Irish Latin Penitential Literature” (nie opublikowaną). Trzy lata później ukazały się dwie istotne prace, których autorzy zajęli się znaczeniem penitencjałów dla wykształcenia się i rozwoju średniowiecznej etyki seksualnej: „Un temps pour embrasser. Aux origines de la morale sexuelle occidentale (VIe–XIe siècle)” Jeana-Louisa Flandrina oraz „Sex and the Penitentials. The Development of a Sexual Code 550 — 1150” Pierre’a Payera. Do tego nurtu badawczego nawiązuje również najnowsza, opublikowana w ubiegłym roku w cyklu „Beihefte zum Archiv für Kulturgeschichte” praca Hubertusa Lutterbacha.

Autor pracuje na Uniwersytecie Wilhelma w Münster. Od kilku lat bada zagadnienia związane z dziejami myśli kościelnej wczesnego średniowiecza. Opublikował m.in. prace na temat procedury przyjmowania nowych członków zakonów we wczesnym średniowieczu, przepisów na temat pożywienia oraz postów w księgach pokutnych. Jest też autorem kilku prac, związanych z historią seksualności średniowiecznej, np. na temat zachowań homoseksualnych lub sytuacji prawnej synów duchownych. Bierze udział w realizacji projektu badawczego „Gezähle Frömmigkeit”, zajmującego się funkcjonowaniem piśmiennictwa religijnego we wczesnym średniowieczu. Omawiana monografia jest jednym z efektów tego projektu.

Tytuł „Seksualność w średniowieczu” jest nieco mylący. Sugeruje bowiem, że uczony podjął próbę syntetycznego przedstawienia całości zagadnień, związanych ze średniowiecznymi poglądami na tę dziedzinę życia. W rzeczywistości skoncentrował się na analizie wspomnianego wyżej zagadnienia, co zresztą sprecyzował w podtytule („Studium kulturowe na podstawie ksiąg pokutnych od VI do XII wieku”). Celem pracy jest przedstawienie źródeł średniowiecznej etyki seksualnej, co w pewnym stopniu może tłumaczyć ogólnikowy tytuł.

Praca została podzielona na cztery rozdziały. Pierwszy jest poświęcony nurtom, które wywarły wpływ na etykę seksualną wczesnego średniowiecza. Pod tym pojęciem badacz rozumie etykę seksualną Starego i Nowego Testamentu, antycznego Rzymu oraz wczesnego chrześcijaństwa. Kolejny, zajmujący około połowy objętości, dotyczy zagadnień seksualnych w penitencjałach. W następnej kolejności Lutterbach omówił zagadnienia seksualne we frankijskim ustawodawstwie synodalnym oraz koncepcje etyczne Piotra Abelarda. Frankijskie statuty synodalne i kapitułarze interesują uczonego jako przykład wykorzystania wypracowanej przez autorów penitencjałów etyki w praktyce. Poglądy Abelarda wydają się odbiegać od głównego nurtu zagadnień poruszanych w pracy, jednak zdaniem autora wiążą się z nim na zasadzie przeciwieństwa, jako pierwsza średniowieczna próba przejścia od idei czystości rytualnej do „etyki odpowiedzialności” (*Verantwortungsethik*). Ostatni rozdział („Die geschichtsmächtige Kraft der *pollutio* als Herausforderung für die interdisziplinäre Forschung”) ma charakter wyraźnie polemiczny. Lutterbach ustosunkował się w nim do różnych poglądów na rolę seksualności w historii